

ย้อนรอยวัฒนธรรมญี่ปุ่นโบราณไปกับหนังสือ *ธรรมเนียมความเชื่อญี่ปุ่นในวรรณกรรมสมัยเออัน*

พัฒนเดช กอวัฒนา*

ญี่ปุ่นถือเป็นชาติหนึ่งที่น่าสนใจ เพราะสามารถพัฒนาประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ทัดเทียมนานาชาติอารยะประเทศ พร้อมกับที่ยังอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอาไว้ได้ เราจึงเห็นตึกระฟ้าอยู่คู่กับวัดวาอารามอันเก่าแก่อายุมากกว่าพันปี เห็นคนแต่งตัวด้วยแฟชั่นนำสมัยเดินคู่กับคนใส่ชุดกิโมโน สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้ญี่ปุ่นเป็นดินแดนที่มีมนต์เสน่ห์ชวนค้นหา ในโอกาสนี้ผู้เขียนจึงขอแนะนำหนังสือ *ธรรมเนียมความเชื่อญี่ปุ่นในวรรณกรรมสมัยเออัน* ซึ่งจะพาเราย้อนเวลากลับไปทำความเข้าใจวัฒนธรรมญี่ปุ่นเมื่อพันปีก่อน ผ่านวรรณกรรมในยุคสมัยนั้น

ธรรมเนียมความเชื่อญี่ปุ่นในวรรณกรรมสมัยเออัน เป็นหนังสือที่เขียนโดย รศ.ดร.อรรธยา สุวรรณระดา อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมโบราณของญี่ปุ่น อีกทั้งยังมีผลงานด้านนี้มากมาย อาทิ *ตำนานเจ้าหญิงจากดวงจันทร์และบันทึกการเดินทางจากเมืองโทชะะ เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่นจากวรรณกรรมโคะจิกิ และประวัติวรรณคดีญี่ปุ่น*

ยุคเออันถือเป็นยุคทองทางวรรณคดี เพราะญี่ปุ่นเริ่มมีการประดิษฐ์ตัวอักษรคานะขึ้นมาใช้แทนตัวอักษรจีน ทำให้วรรณคดีญี่ปุ่นมีวิวัฒนาการไปอย่างรวดเร็ว และเกิดวรรณกรรมประเภทต่างๆ ขึ้นมากมาย เช่น นิยาย บันทึก และความเรียงที่ผู้แต่งได้คัดเลือกวรรณกรรมที่โดดเด่นในยุคนี้มาศึกษาทั้งสิ้น 7 เรื่อง ได้แก่ *โทชะะนิกกิ* ต้นแบบวรรณกรรมประเภทบันทึกของญี่ปุ่น *คะเงะ โรนิกกิ* วรรณกรรมที่เขียนโดยสตรีเรื่องแรกของญี่ปุ่น *ทะกะโตะริ โมะ โนะงะคะริ* ต้นแบบวรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าของญี่ปุ่น *อิเซะ โมะ โนะงะคะริ* ต้นแบบของวรรณกรรมประเภทนิยายที่ใช้กลอนเป็นหลักในการดำเนินเรื่อง *เกินจิ โมะ โนะงะคะริ* วรรณกรรมชิ้นเอกของญี่ปุ่น และกล่าวกันว่าเป็นนวนิยายขนาดยาว (ร้อยแก้ว) เรื่องแรกของโลก *มะกุระ โนะ โชมิ* ต้นแบบวรรณกรรมประเภทความเรียงของญี่ปุ่น และ *โอะกะงะมิ* ต้นแบบวรรณกรรมประเภทนิยายประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น

ดังคำกล่าวที่ว่าวรรณกรรมถือเป็นคัมภีร์สะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนในยุคสมัยนั้น ๆ หนังสือเล่มนี้ได้ชี้ให้เห็นธรรมเนียมและความเชื่อในยุคเออันดังที่ปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น ธรรมเนียมการส่งจดหมายโต้ตอบกันก่อนแต่งงานระหว่างชายหญิงใน *คะเงะ โรนิกกิ* ซึ่งฝ่ายหญิงจะ

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

พิจารณาฝ่ายชายและแสดงท่าทีว่ามีใจให้หรือไม่ผ่านจดหมาย หากแสดงท่าทีว่ามีใจให้ฝ่ายชายจึงจะส่งคนมาสู่ขอ อย่างไรก็ตามในเรื่องนี้ ฝ่ายชายที่ชื่อฟูจิวะระ โนะ คะเนะอิเอะ กลับประพฤติผิดธรรมเนียมด้วยการเข้าไปพูดคุยสู่ขอแบบที่เล่นที่จริงกับฝ่ายหญิงก่อน ทำให้ฝ่ายหญิงรู้สึกไม่พอใจและส่งจดหมายแสดงท่าทีปฏิเสธฝ่ายชาย แต่กะเนะอิเอะก็ยังตามคือด้วยการส่งคนจี้ม้ามาส่งเสียงโหวกเหวกโวยวายหน้าบ้านฝ่ายหญิงพร้อมกับนำจดหมายซึ่งมีความว่า “ช่างหน้าเศร้ายิ่งนักที่ต้องได้ยินเพียงแต่คำรำลือ ไม่อาจพบเจอกับท่านได้ เหมือนกับการได้ยินแต่เสียงนกโอะโตะ โตะจิซุโดยไม่เห็นตัว ข้าปรารถนาที่จะได้พบเจอและพูดคุยกับท่าน” ฝ่ายหญิงจึงได้ตอบกลับไปด้วยจดหมายความว่า “นกโอะโตะ โตะจิซุเอะ ที่แห่งนี้ไม่มีคู่สนทนาของข้า จงหยุดส่งเสียงร้องเสียงเถิด ถึงจะส่งจดหมายมาเท่าไรก็จะเปล่าประโยชน์” (อรรถยา, 2560,37-38)

ใน *มะกุระ โนะ โซมิ* เองก็แสดงให้เห็นธรรมเนียมที่คล้าย ๆ กัน นั่นก็คือธรรมเนียมการแต่งกลอนสื่อสารกันในสังคม เช่น ตอนที่ฟูจิวะระ โนะ ยูกินะริ ได้มาหาเซอิโคโนะงนในวัง แล้วอยู่สนทนาจนติดคั่นและขอตัวกลับ เช้าวันรุ่งขึ้นยูกินะริก็ส่งจดหมายมาหาโดยเขียนว่า “เสียงไก่ขันเร่งจึงต้องรีบกลับ” เซอิโคโนะงนจึงตอบกลับไปว่า “เสียงไก่ขันตอนคั่นนั้นคงเป็นเสียงไก่ของเม็งฉางจิวินสินะ” โดยเป็นการอ้างอิงประวัติศาสตร์จีนปลายยุคจั้นกั๋ว ซึ่งเม็งฉางจิวินถูกอ่องรัฐฉินเชิญไปยังรัฐฉินและกักตัวไว้ เม็งฉางจิวินจึงหลบหนีออกมาจนถึงด่านหั้นกู่กวน ซึ่งตามระเบียบจะต้องรอจนยามฟ้าสว่างเมื่อไก่เริ่มขันแล้วประตูด่านจึงจะเปิดออก บริวารของเม็งฉางจิวินจึงเลียนเสียงไก่ขันทำให้คณะของเม็งฉางจิวินสามารถกลับถึงรัฐฉินของตนเองได้โดยปลอดภัย เซอิโคโนะงนได้อ้างอิงเสียงไก่ที่ด่านหั้นกู่กวนนี้ ยูกินะริจึงตอบจดหมายกลับมาว่า “เป็นด่านก็จริง แต่เป็นด่านโอะชะกะกะเพื่อจะพบเจอกับท่าน” ซึ่งชื่อด่าน “โอะชะกะกะ” มีความหมายสื่อถึงการได้พบเจอและมีสัมพันธ์กันของชายหญิงด้วย เซอิโคโนะงนจึงแต่งกลอนตอบอีกฝ่ายดังนี้ “ถึงแม้คิดจะมาหลอกกันโดยเลียนเสียงไก่ขัน ทั้ง ๆ ที่ฟ้ายังมีดวงอยู่ ด่าน โอะชะกะกะแห่งนี้ยังงี้ก็ไม่อนุญาตให้ท่านผ่านเข้ามาหรอก”(อรรถยา, 2560,131-132)

จะเห็นได้ว่ากลอนญี่ปุ่นถือเป็นเครื่องมือสื่อสารทางสังคมอย่างหนึ่งในสมัยเฮอัน โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นสูงจะมีธรรมเนียมแต่งกลอนในโอกาสต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือติดต่อสื่อสารระหว่างชายหญิง ซึ่งโดยธรรมเนียมสมัยนั้น ไม่อาจพบเจอกันโดยตรงได้ การแต่งกลอนสื่อสารกันเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงไหวพริบ รวมทั้งลีลาและความรู้มรรยาททางภาษา ซึ่งทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารต่างต้องมีพื้นฐานความรู้ทางวัฒนธรรมเหล่านี้เพื่อที่จะเข้าใจตรงกัน

แม้วรรณกรรมโดยมากในยุคเฮอันส่วนใหญ่จะเขียนขึ้นโดยชนชั้นสูง ซึ่งสะท้อนธรรมเนียมประเพณีในวัง แต่ก็ยังมีเรื่องหนึ่งที่ต่างออกไปคือ *ทะเกะ โตะริโมะ โนะงะตะริ* ซึ่งมีลักษณะเป็นนิทาน โดยเนื้อเรื่องกล่าวถึง เจ้าหญิงจากดวงจันทร์ที่ถูกกลโทยให้มาอยู่บนโลกมนุษย์เป็นการ

ชั่วคราว ชายตัดไม้ได้มาพบเข้าจึงเก็บไปเลี้ยงดู นิทานเรื่องนี้ไม่ทราบแน่ชัดทั้งผู้แต่ง และช่วงเวลาที่ตั้งขึ้น แต่สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในช่วงปลายศตวรรษที่ 9 ถึงต้นศตวรรษที่ 10 ด้วยเหตุที่ตัวเอกคือ เจ้าหญิงคະຣຸຍະເຕີບ โดมานอกวัง เราจึงพบลักษณะความเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านมากกว่าวรรณกรรมในราชสำนัก เช่น เมื่อเจ้าหญิงคະຣຸຍະເຕີບ โตขึ้นก็กลายเป็นสาวงามจนรำลือไปถึงในวัง และมีชายสูงศักดิ์ 5 คนหมายปอง เจ้าหญิงจึงได้ตั้งหัวข้อทดสอบโดยให้ชายทั้ง 5 ไปหาของวิเศษมาคนละอย่าง โดยมีบาตรศิลาของพระพุทธเจ้า กิ่งไม้ทองในตำนานที่มีรากเป็นเงิน ลำต้นเป็นทอง และมีผลเป็นไข่มุก หนังสือเพลงที่มีคุณสมบัติพิเศษคือไม่ไหม้ไฟ แก้วมณี 5 สีที่ค่อมังกร และหอยโคะยะซุที่นกนางแอ่นพีกออกมา ซึ่งท้ายที่สุดชายผู้สูงศักดิ์ทั้ง 5 ต่างก็ล้มเหลวและกลายเป็นตัวตลก เช่น ขุนนางอิโสะ โนะกะมิ โนะ มะโระตะริซึ่งได้รับหัวข้อทดสอบเป็นหอยโคะยะซุ นั้น ได้พยายามขึ้นไปเก็บหอยบนรังนกนางแอ่นแต่พลัดตกลงมา ทำให้เอาจี๊ด ส่วนหอยที่นี้กว่าตนคว้าไว้ได้กลับกลายเป็นมูลของนกนางแอ่น ความอับอายดังกล่าวทำให้มะโระตะริล้มป่วยจนเสียชีวิตในที่สุด

รศ.ดร.อรรธยา ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การที่ผู้แต่งได้หยิบยืมชื่อของขุนนางชั้นสูงที่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์มาล้อเลียนให้เกิดความตลกขบขันนี้ ทำให้ผู้อ่านซึ่งเป็นชาวบ้านจุกคิดว่าแม้จะเป็นขุนนางชั้นสูงที่มีชื่อเสียงก็จะมีข้อเสียอยู่บ้าง จุดนี้ถือว่ามีคล้ายคลึงกับวรรณกรรมพื้นบ้านของไทย เช่น สังข์ทองหรือ ศรีธนญชัยที่นำเอาชนชั้นสูงมาทำให้เป็นตัวตลก ซึ่งถือเป็นการนำเอาสิ่งที่อยู่สูงกว่าตัวผู้อ่านมาล้อเลียนให้เกิดความขบขันเพื่อเป็นการคลายเครียด

นอกจากนี้ใน *ทะเลาะ โตะริ โมะ โนะงะตะริ* ยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องของวิเศษ อันได้แก่ของวิเศษทั้ง 5 และยาอายุวัฒนะ ซึ่งเจ้าหญิงได้มอบให้กับจักรพรรดิในตอนท้าย แต่จักรพรรดิก็ปฏิเสธที่จะกินยานี้ แล้วรับสั่งให้เอาไปเผาบนภูเขา ทำให้ภูเขาดังกล่าวได้ชื่อว่า “ฟูฉิ” ที่แปลว่า “ไม่ตาย” ซึ่งกลายมาเป็นภูเขาไฟฟูจิในปัจจุบันนั่นเอง ด้วยเหตุที่ของวิเศษทั้งหมดมิได้ปรากฏหรือมีบทบาทใด ๆ ในเรื่อง จึงอาจตีความได้ว่า ของวิเศษทั้งหลายเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ควรครอบครอง และมนุษย์ควรจะใช้ชีวิตอยู่ตามวิถีธรรมชาติได้ไม่พึ่งพาสิ่งที่มีพลังเหนือธรรมชาติ

อีกจุดหนึ่งที่น่าสนใจคือความเชื่อเกี่ยวกับโลกพระจันทร์ ในเรื่องนี้ไม่เพียงแต่จะบรรยายว่าคนของ โลกพระจันทร์จะสูงส่งงดงามกว่าคนบน โลกมนุษย์ แต่ยังบอกอีกว่ามีความบริสุทธิ์กว่าอีกด้วย ดังเช่นที่ผู้เขียนวิเคราะห์ไว้ว่า “ชาวสวรรค์นั้นไม่มีความรู้สึกทุกข์ร้อนไม่มีความห่วงใยกังวลถึงเรื่องใด ๆ ย่อมจะไม่เข้าใจถึงความผูกพันรักใคร่ของมนุษย์... การที่เจ้าหญิงคະຣຸຍະ ເຕີບไม่ได้แต่งงานกับมนุษย์ผู้ใดเลยในเรื่องนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากเจ้าหญิงเป็นหญิงสาวในโลกอุดมคติที่สมบูรณ์พร้อมเปรียบเสมือนผ้าขาวที่มีอาจแปดเปื้อน จึงไม่สมควรที่ตัวละครตัวใดในเรื่องซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นมนุษย์ธรรมดาที่ยังคงมีกิเลสและมีข้อบกพร่องได้ครอบครองตัวเจ้าหญิง” (อรรธยา, 2560: 83)

ที่กล่าวมาน่าสนใจก็เพราะภาพลักษณ์ของเทพเจ้าใน โคะจิกิ ซึ่งเป็นเทพปกรณัมดั้งเดิมของ คนญี่ปุ่นนั้น ไม่ได้มีความสมบูรณ์แบบ ยังมีกิเลสและทำผิดพลาดได้เหมือนมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์ของชาวสวรรค์ใน *ทะกะเกะ โตะริ โมะ โนะเงะตะริ* กลับมีลักษณะที่บริสุทธิ์และปราศจาก กิเลสสิ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศาสนาพุทธที่เข้ามามีบทบาทในสังคมญี่ปุ่นสมัยนั้น แม้แต่ใน ภาพยนตร์เรื่องเจ้าหญิงกระบอกไม้ไผ่ (The Tale of the Princess Kaguya: Studio Ghibli, 2014) ซึ่ง สร้างโดยอิงจากนิทานเรื่องนี้ก็ให้ภาพชาวสวรรค์ซึ่งมารับตัวเจ้าหญิงจะงูเยเป็นเทวดาของศาสนา พุทธ โดยมีพระโพธิสัตว์เป็นองค์ประธานเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ในหนังสือเล่มนี้ยังได้กล่าวถึงธรรมเนียมความเชื่ออื่น ๆ ที่น่าสนใจอีกมากมาย เช่นธรรมเนียมมารยาทต่าง ๆ ของชนชั้นสูง ความเชื่อเรื่องการไปน้มน้มนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการ ทำนายฝัน เป็นต้น ซึ่งนอกจากผู้เขียนจะวิเคราะห์ธรรมเนียมความเชื่อเหล่านี้ผ่านวรรณกรรมสมัย เฮอร์นแล้ว ยังสอดแทรกความคิดเห็นต่าง ๆ ไว้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความคิดของคนญี่ปุ่นในสมัยนั้น ได้ดียิ่งขึ้น

หนังสือเล่มนี้จึงมีคุณค่าทั้งในฐานะหนังสือวิชาการและหนังสืออ่านเล่น โดยความเป็น หนังสือวิชาการนั้นผู้เขียนได้ยกข้อความที่เป็นภาษาญี่ปุ่น โบราณ และแปลเทียบจากต้นฉบับ ทำให้ ผู้อ่านที่สนใจ สามารถศึกษาภาษาญี่ปุ่น โบราณไปได้ด้วย ส่วนความเป็นหนังสืออ่านเล่นนั้น ผู้เขียน ได้เล่าเรื่องย่อ สำหรับผู้ที่ไม่มีพื้นความรู้ทางวรรณกรรมญี่ปุ่น อีกทั้งยังใช้ภาษาที่อ่านง่าย และมี การใส่ภาพถ่ายสถานที่ต่าง ๆ ที่อ้างถึงในวรรณกรรมลงไป ถือเป็นงานแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อตาม รอยวรรณกรรมไปด้วยในตัว

เอกสารอ้างอิง

อรรธยา สุวรรณระดา. *ธรรมเนียมความเชื่อญี่ปุ่นในวรรณกรรมสมัยเออร์น*. กรุงเทพฯ: โครงการ เผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560.